

Луцький Р.П.,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького,
доктор юридичних наук, професор
ЗВО «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Перш ніж аналізувати особливості сучасного конституціоналізму необхідно з'ясувати, що ж слід розуміти під політико-правовим поняттям «воєнний стан», які його складові впливають на важкі реалії сьогодення...

Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України (стаття 2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [1].

Отже, відповідно до процитованої норми умовами введення воєнного стану є збройна агресія чи загроза нападу – збройна агресія уже відбулась не лише на сході України та в Криму, але й на усю території України, зазначене положення підтверджується цілодобовими обстрілами мирних українських територій та нарощуванням військової потужності противником на захоплених українських територіях. Іншою ознакою воєнного стану, відповідно до статті 1 Закону, є небезпека державній незалежності України, її територіальній цілісності. Щодо територіальної цілісності, то вона уже порушена так званою «спеціальною операцією» від 24 лютого 2020 року. По дальша сепаратистська пропаганда, яку активно провадить Російська Федерація, спрямована на захоплення нових українських територій з метою знищення України як незалежної держави, а тому існує пряма реальна загроза суверенітету України.

Згідно з Указом Президента України «Про утворення військово-цивільних адміністрацій» утворено військово-цивільні адміністрації, до складу яких на окремі посади призначено військовослужбовців військових формувань, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, які, згідно з нормами Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повинні

забезпечити відвернення загрози, відсіч збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Більше того, існування воєнного стану в країні підтверджується низкою інших нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» (яким запроваджено сплату військового збору), Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік»» (щодо збільшення видатків для потреб оборони і безпеки), а також указами Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» від 12.08.2022 р. № 574/2022 [2].

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» мобілізація – *комплекс заходів, здійснюваних з метою планомирного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу* [3].

Отже, усі заходи, які проводять органи державної влади за вказівкою Президента України як військового головнокомандувача свідчать про фактичне існування в Україні воєнного стану.

Правовий режим воєнного стану потребує його регламентації у різних сферах державного устрою. Перш за все правову основу воєнного стану становлять Конституція та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» і лише потім відповідний указ Президента України, а також інші нормативно-правові акти, що регламентують окремі питання воєнного стану. Отже, можемо зробити висновок, що, якщо існування воєнного стану підтверджується Конституцією та Законом України «Про правовий режим воєнного стану», то сама лише формальна відсутність указу Президента жодним чином не змінює фактичні правовідносини воєнного стану, що виникли в країні.

При цьому неможливість зміни Конституції за умов воєнного чи надзвичайного стану пов'язана не стільки з його формальним запровадженням, скільки з тими змінами, які відбуваються в національній правовій системі, у зв'язку з необхідністю забезпечувати функціонування держави в екстраординарних умовах [4].

Практика конституціоналізму, а також наявні доктринальні уявлення та відповідна нормативна база про особливості перегляду конституції вказують на те, що законодавець завжди обмежує можливі конституційні зміни за умов воєнного або надзвичайного стану. Для цього існує ряд причин як практичного, так і теоретичного плану, зокрема обмеження прав і свобод людини, неможливість адекватного проведення електоральних процедур, ряд обмежень для функціонування публічних інститутів. Очевидно, що за умов триваючого військового конфлікту, втрати 30% території та населення держави, значної кількості біженців внесені фрагментарні зміни до Конституції не будуть сприяти консолідації нації та суспільства на основі спільних цінностей та уявлень про справедливий Основний Закон, оскільки

вони мають ознаки реалізації уявлень та вимог вузькополітичного характеру. Така Конституція буде мати виключно формальний характер і не буде виконувати функції суспільного договору. Це буде еkleктичний та внутрішньо суперечливий формальний нормативний акт. У свою чергу, і легітимність такої Конституції буде мати виключно формальний характер[4].

Зміна Конституції за таких умов є серйозною загрозою для подальшої реалізації її положень, адже процес реалізації Основного Закону базується на принципі його суспільної значимості, що зумовлений сутністю Конституції як суспільного договору, в якому відображені загальносоціальні цінності та інтереси. Виконання такого договору його суб'єктами забезпечить охорону та захист відповідних цінностей. Якщо ж Конституція є результатом політичної волі владних структур, а не результатом домовленостей усіх соціальних груп, то рівень поваги до такого акта, а отже, й виконання його положень є сумнівним.

Іншою перешкодою на шляху реалізації Конституції України, зміненої в умовах воєнного стану, буде її нелегітимність або формальна легітимність. Під терміном «легітимність Конституції» розуміємо таку її властивість, яка полягає у втіленні в конституційних положеннях загальносуспільних інтересів та цінностей, закріпленні в ній такого способу організації держави та суспільства, який відповідає інтересам народу та підтримується народом України, завдяки чому Конституція користується високим ступенем довіри та поваги суспільства, а її положення реалізуються суб'єктами добровільно. Якщо ж Конституція міститиме положення, що не відповідають інтересам усього суспільства, то не слід розраховувати і на реалізацію її положень.

Зміна Конституції, проведення будь-яких конституційних реформ в умовах воєнного стану є неможливим та приречене на невдачу, оскільки відбувається з порушенням прямої конституційної заборони. Окрім того, воєнний стан унеможливає забезпечення реалізації ново-прийнятих положень на окупованих територіях України. Реалізація ж закону про внесення змін до Конституції України лише на певній території держави не забезпечить досягнення поставлених перед реформою завдань та цілей. Більше того, значна частина представників громадянського суспільства задіяна в бойових діях, волонтерському русі, що унеможливає обговорення реформи на всіх рівнях та врахування усіх зауважень і пропозицій щодо неї.

Отже, Враховуючи викладене, можемо підсумувати, що гарантією реалізації Конституції України є режим законності. У випадку ж, коли внесення змін до Основного Закону відбувається з порушенням його норм, всупереч наявній прямій забороні, це може мати лише негативний вплив на подальший процес втілення в життя таких конституційних норм.

Процес реформування сприймається як явище позитивне лише в тому випадку, коли він викликаний об'єктивними передумовами: розвитком та зміною суспільних відносин, виникненням нових відносин, не врегульованих раніше. Якщо ж реформа є наслідком політичної волі, її подальша реалізація опиняється під загрозою, особливо коли йдеться про конституційну реформу, яка стосується найважливіших сфер державного та суспільного життя. Саме

тому лише виважені, об'єктивно необхідні зміни, що пройшли обговорення інститутами громадянського суспільства, опрацьовані парламентом, можуть стати невід'ємною частиною Основного Закону, у випадку дотримання процедури їх прийняття.

Іншим фактором негативного впливу на процес реалізації Конституції України в умовах воєнного стану є неможливість її реалізації на окупованих територіях, а отже, і неможливість запровадження на таких територіях конституційних реформ. Часткова ж реалізація конституційних положень не може забезпечити досягнення тих цілей, що визначалися нормотворцем при їх прийнятті, а це матиме наслідком неефективність як конституційних реформ, так і процесу реалізації Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Указ Президента України від 12.08.2022 р. № 574/2022 «Про продовження строку проведення загальної мобілізації». URL : <https://www.printfriendly.com/p/g/Mh6q4B>.
3. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. № 3543-XII URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T354300?an=15765>.
4. Окрема думка судді Конституційного Суду України І.Д. Сліденка стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо правосуддя вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27 січня 2016 року URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/nd01d710-16>.